

Darko Polšek: O neodrživosti egalitarnog liberala
(Obzor, siječanj 1990)

U "Startu" br. 547 od 6. siječnja 1990. jedan je kolega profesor objavio intervju pod naslovom "Ja sam za egalitarni liberalizam". Premda se radi samo o intervjuu od kojeg se ne očekuju ozbiljne teorijske rasprave, postoji nekoliko razloga za osvrt: prvi je očit nedostatak teorijskih tekstova o liberalizmu, a drugi je kontroverzni sadržaj profesorova stava koji on naziva "respektabilnim socijalno-liberalnim stajalištem". Razmotrit ću samo onaj dio njegovog intervjuja koji tematizira "egalitarni liberalizam" i pokušati pokazati neodrživost takve koncepcije.

1. Liberalizam je politička i ekonomska doktrina koja se obično ne smatra egalitarnom. No, sasvim je opravdano pitati, je li zamisliva liberalna koncepcija (filozofsko-moralne ili neke druge vrste) koja bi bila istovremeno egalitaristička i liberalna. Moj kolega profesor smatra da je to "bazična" pozicija ekonomske jednakosti uz varijabilnost potreba. Liberal bi, po takvoj koncepciji, bio čovjek koji smatra da nije moguće izjednačiti potrebe, ali da je moguće i pravedno izjednačavati ekonomske šanse sredstvima jednake raspodjele. "To je pozicija koja je danas moguća unutar liberalnog koncepta, upravo zato što jednaka materijalna osnovica omogućuje ljudima da bez obzira na svoja uvjerenja, na razlike u ukusima i td. podjednako realiziraju životne projekte". Ostavimo po strani problem diferenciranosti političko-partijskih uvjerenja (na primjer socijalista, koji bi u potpunosti prihvatili navedeni koncept), pretpostavimo da je takva pozicija moralno opravdana u uvjetima nejednakosti naslijeđene raznim povijesnim ili vlasničko-naslijeđenim pravima i zamislimo, umjesto normativne "bazične" ekonomske jednakosti, faktičnu, ostvarenu ekonomsku "bazičnu" situaciju. Zamislimo sada prvi korak u egalitarnoj raspodjeli - svi dobivaju jednak dio (nekog) dohotka. Jedan će pojedinac, u skladu s principom varijabilnosti potreba, svoj dohodak potrošiti na piće, dok će ga drugi sačuvati u svojoj čarapi. Već nakon prvog koraka, ova dva pojedinca nisu ekonomski izjednačena. Varijabilnost potreba proizvela je ekonomsku nejednakost. Postoje dva načina da se i dalje držimo moralnog načela o ekonomskoj jednakosti radi pravedne realizacije životnih šansi: prvi je da normiramo potrebe kako se ne bi proizvodila nejednakost. Drugi je način da počnemo nejednako raspodjeljivati kako bismo sačuvali moralno načelo "bazične" jednakosti. Ni jedan od tih načina nije moralno prihvatljiv, odnosno, dolazi u sukob s našom prvobitnom moralnom koncepcijom.

Pretpostavimo sada da doista postoje situacije u kojima je moralno opravdano nivelirati pojedince na nulto stanje. (Premda je prema Rawlsu „nulto stanje“ posve teorijska konstrukcija). S obzirom na to da će svako takvo stanje, kako smo pokazali, ponovno proizvesti nejednakost, postavlja se pitanje koje su to situacije, kako ih definirati, odnosno koje opravdanje može dati takav liberal za egalitarizaciju. Mislim da će mu takav zadatak biti vrlo težak.

2. Profesor tvrdi: "Ja sam egalitarist samo u pogledu raspodjele... Nema nikakvog posebnog moralnog razloga da netko zato što je talentiran, zato što je pametan itd. ima više novaca". (Mogli bismo dobronamjerno reći "*dobiva* više novaca", jer bi iz njegove formulacije slijedilo da je moralno opravdano uzimati njegove "viškove"). Pretpostavimo da je radna sposobnost također jedan "talent" i da "talentirani" koriste svoje sposobnosti da u slobodno vrijeme dodatno zarađuju. Mislim da bismo mogli reći kako je u tom slučaju moralno opravdano da

"talentiraniji" više "dobivaju". Kad bi raspodjela unatoč tome bila egalitarna, ne bismo je mogli smatrati moralno opravdanom, jer bi se moglo reći da je "netalentiraniji", tj. onaj koji je manje radio dobio više.

Je li, unatoč tome, moguće zamisliti potpuno egalitarnu raspodjelu? Egalitarna raspodjela pretpostavlja dobar, centralizirani planski sistem, sistem u kojem su poznate informacije o svim potrebama. Da posljedice takvog sistema mogu biti pogubne u ostalim, neekonomskim, vidovima života, ovog je trenutka sporedna stvar. Moguće je, na primjer, zamisliti sistem u kojem bi se višak stvorene vrijednosti (i uopće disproporcija prirodnih "talentata"), radi izbjegavanja ekonomske nejednakosti, nagrađivao "vandohodovno", u obliku raznih nagrada i povlastica. Posljedice takve "raspodjele" bile bi prema klasičnom liberalu Hayeku put u ropstvo, sužavanje slobode koju smo pravilno željeli rasporediti. On kaže: "Kad bi se sve nagrade, umjesto u novcu, nudile u obliku javnih nagrada ili privilegija, pozicija moći nad drugim ljudima, u boljem stanovanju, obrazovanju, hrani, ili mogućnostima obrazovanja, to bi samo značilo da dobitnik više ne bi mogao odlučivati i da bi onaj tko je fiksirao nagradu, bez obzira tko to bio, odredio ne samo njen razmjer već i poseban oblik njenog zadovoljavanja". Klasični liberal smatra da je egalitarna raspodjela nemoguća, odnosno da bi njena potencijalna realizacija dovela do ograničenja slobode, odnosno do posljedice koju smo egalitarnom raspodjelom željeli ukloniti.

3. Ključnu obranu "egalitarnog liberalizma" profesor iznosi u dvije tvrdnje: (a) "(Ackerman i Rawls)... smatraju da je normalna polazišna pozicija, pozicija ekonomske jednakosti, a da se sve razlike, ako se mogu dopustiti, moraju specijalno opravdati", (b) "Moj egalitarizam jest stajalište koje kaže da su jedine opravdane razlike u prihodima one koje se mogu opravdati time da će svima biti bolje, ako je nekima mnogo bolje". Tvrdnja (a) svodi se na tvrdnju da se nejednakost u svakoj instanci mora opravdati. No, za opravdanje nejednakosti nije potrebna nikakva "normalna (egalitarna) polazišna pozicija". Jednostavno opravdanje nejednakosti sastoji se u tome da pojedinac, već u prvom koraku nakon teorijske početne pozicije, radi ili troši više od drugog. Ima li smisla pitati dodatno o nekom moralnom opravdanju? Jedini način koji ja vidim da se o tome pitamo jest da pitamo je li moralno opravdano više raditi ili trošiti od nekog drugog. To pak pitanje zadire u načelo varijabilnosti potreba (a to načelo "egalitarni liberal" smatra neprikosnovenim).

Prema tvrdnji (b), egalitarni liberal ipak dopušta razlike u prihodima i talentima. No, te razlike on mora opravdati tako da svima bude bolje. On ne smije biti egoist i sankcionirati ogromne razlike u dohotku (ma koliko one proizlaze iz varijabilnosti radnog "talenta" ili zadovoljavanja potreba). Drugim riječima, egalitarni liberal mora znati što je opće dobro, kako bi mogao opravdavati razlike. Klasični liberal ne tvrdi da može išta znati o općem dobru, i da u skladu s tim, ne može davati takva opravdanja. Pa ipak, zamislimo da je to moguće. Egalitarni liberal će se tada suočiti sa slijedećom teškoćom: koliko je dohotka (vlasništva) moralno oduzimati bogatijima radi općeg blagostanja? To je pitanje, međutim, problem konkretne političke i ekonomske situacije u čijem rješavanju sudjeluju i egalitarni i Pareto-liberali, kao i pojedinci svih ostalih opredjeljenja.

4. Profesorova pozicija "egalitarnog liberalizma", svodi se na raspravu o razmjerima dopuštene nejednakosti. Ona je, čini se, "egalitaristička" samo po tome što smatra da

utilitarno-liberalni princip općeg blagostanja ne smije biti u suprotnosti s načelima pravde. Po tome pozicija "egalitarnog liberala" nije karakteristična.

Filozofi na koje se profesor poziva (Rawls i Ackerman) žele utemeljiti ideju pravde koja će sankcionirati razmjere nejednakosti, kako bi osobe u podređenom položaju, unatoč razlikama, smatrale da u navedenoj zajednici ima smisla živjeti. Da bi do toga došli, oni razmatraju nulto stanje kao stanje moralne ili pravne jednakosti. Jedino u tom su smislu oni "egalitarni", i ne bi se složili s Mišćevićevim "egalitarizmom u pogledu raspodjele". John Rawls na primjer kaže: "Polazim od shvaćanja da su, iz različitih razloga, te nejednakosti nužne ili bar veoma korisne; one su potrebne da bi se postojeće ustanove održale ili da bi uopće mogle djelovati; a možda ove nejednakosti služe tome da se određena sredstva povjere onim osobama koje ih mogu najbolje iskoristiti; ili je nejednakost korisna iz drugih razloga. U svakom slučaju, kako nejednakosti postoje, na životne šanse pojedinaca svakako utječu obiteljsko i klasno podrijetlo, njihove prirodne sposobnosti, slučajnosti njihovog razvoja, kao i druge okolnosti u kojima žive". Rawlsov "egalitarizam" izražen je, u kontekstu naše rasprave, u drugom načelu pravde: "Društvene i privredne nejednakosti trebaju se temeljiti na dva uvjeta: one moraju (a) donositi najveću moguću korist onima koji su u tom društvu u najgorem položaju; i (b) one se mogu odnositi samo na one poslove i položaje koji su svima dostupni pod pravednim uvjetima koji svima daju jednake šanse". (J. Rawls: "Kantova teorija jednakosti", Marksizam u svetu 10-1981.,str. 193-4).

Last but not the least, u profesorovoj koncepciji ostaje otvoreno (1) kome bi, i s kakvim opravdanjima, takav liberal namijenio ulogu moralno-ekonomskog distributera i (2) po čemu je navedeni egalitarizam u distribuciji liberalan.

Darko Polšek